

Роль дружини Гесара в тибетському епосі

Д. О. Скачкова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author: dariaskachkova1011@gmail.com

Paper received 05.12.18; Revised 08.12.18; Accepted for publication 09.12.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-184VI30-07>

Анотація. За умов досить детального вивчення фрагментів тибетського епосу про царя Гесара, його версій, часу та місця створення, ареалу розповсюдження та відповідності історичним подіям, епос як літературний твір заслуговує на додаткову увагу дослідників. В даній статті буде проаналізований один із головних жіночих персонажів епосу, дружина Гесара Другмо, а також буде визначена її роль та функції в епосі.

Ключові слова: Гесар, Другмо, тибетський епос, фольклор, образ.

Вступ. Епос про царя Гесара посідає центральне місце в культурній традиції Тибету, Монголії та народів центральної Азії. Героїчний епос про Гесара протягом багатьох століть подорожує землями Тибетського плато, монгольськими степами, де беруть початок річки Янцзи та Хуанхе, навколо озера Байкал, горами Тянь-Шань, Куньлунь та Гімалаями. «Ця грандіозна поема поширена від тропічної річки Ганг до холодного Амуру, від сонячної Хуанхе до похмурої Лени. На цій величезній території рідко можна зустріти людину, яка б не читала або не чула про Гесара у виконанні бардів. Цю поему співають оповідачі з давніх часів до наших днів. Голоси їх лунали та лунають у тибетських горах, монгольських степах і сибірській тайзі. Слухачі її – прості люди: пастухи, мисливці, їх дружини та діти» [5, с. 5]. Епос про Гесара є втіленням у фольклорній формі тибетської мудрості, що презентує історію та культуру цього народу, а також розповідає цікаві та колоритні історії. Епос про Гесара користується надзвичайною популярністю серед тибетців, є стрижнем народного фольклору тибетського етносу. «Академічна та естетична цінність епосу є широко визнаною. Міжнародна наукова спільнота називає його «Гомерівський епос сходу» [5, с. 4].

Гесаріада – це героїчна сага, один з небагатьох «живих» епосів, який усно розповсюджується серед народу бардами-оповідачами. Порівнюючи епос про Гесара з іншими світовими епосами, слід виділити дві характерні риси, якими він відрізняється від інших. По-перше, маючи довгу історію існування, він все ще розповсюджується серед тибетців, особливо серед селян та пастухів. Його фрагменти передаються усно досі, що перетворює епос на живий національний фольклор. По-друге, епос про Гесара – найдовший епос у світі, складений із 120 томів, понад 1 мільйона строк та 20 мільйонів слів. Обсяг Гесара перевищує обсяг епосів про Гільгамеша, «Іліади» та «Одіссеї» Гомера, індійських Рамаяни та Магапгарати, взятих разом [5, с. 4].

Епос, що був створений близько тисячі років тому, описує видатне життя безстрашного царя Гесара, який був посланий з Небес на землю, щоб подолати злих духів і демонів, які заповнили світ людей, та заснувати легендарне царство Лінг, народ якого житиме в мирі та добробуті. Епос мав не лише освітнянське, а й сакральне значення. Образ Гесара користувався надзвичайною повагою в народі, тому його виконання бардами та сприймання публікою були тотожними

духовним практикам. Часто виконання епосу супроводжувалося запаленням пахоців та жертвоприношеннями. Оповідь надавала слухачам сміливості, надихала їх на подвиги.

Епос про царя Гесара – історія військових експедицій під командуванням народного героя, а також розповідь про заснування, укріплення та розширення царства Лінг, в якому він правив. Епос про Гесара подібний до живого організму, який перебуває в стані постійної зміни, доповнення, інтерпретації через існування величезної кількості версій та завдяки його усній передачі. «Епос – жива копалина людської цивілізації, в якій історичні події давньої античності є свіжими у пам'яті народу Тибету» [5, с. 16]. За умови існування багатьох версій епосу основа його образного складу залишається незмінною. Для більш глибокого розуміння епосу слід більш детально проаналізувати природу головних образів, їх видатні риси, функції та роль в епосі. Дане дослідження зосереджене на образі дружини Гесара Сенчам Другмо.

Стислий огляд публікацій за темою. Давній епос про Царя Гесара частково описаний, проаналізований та перекладений у науковому доробку таких дослідників як П. С. Паллас, Б. Бергман, Є. Ф. Тимківський, Я. Шмідт (досліджували монгольську версію епосу); Б. Я. Владимірцов, Б. Лауфер, М. М. Поппе (підтримували ідею тибетського походження епосу). Г. М. Потанін записав фрагменти версії Амдо (північно-східний варіант). У 1900 році була видана західно-тибетська версія, записана А. Г. Франке. В 1931 році був виданий французький переклад кхамської версії, виконаний О. Давід-Неель. Ю. М. Реріх у своїх працях записав версію епосу в районі Амдо, а також описав ареал розповсюдження епосу про царя Гесара.

Ціль. За умов досить детального описання фрагментів епосу про царя Гесара, аналізу його відповідності історичним подіям та реальним історичним особам, його територіального розповсюдження та версій, аналіз епосу як літературного твору та його образний склад не є достатньо вивченим. Ціллю даної статті є детальний аналіз образу одного з головних персонажів епосу, дружини Гесара Сенчам Другмо.

Матеріали та методи. Основним матеріалом для цього дослідження є тибетський епос про царя Гесара, а саме його переказ Олександри Девид-Неель («Надзвичайне життя Гесара, царя Лінгу») у його російському перекладі, у а також англійський переклад епосу

«Епос про Гесара з Лінгу: народження Гесара, ранні роки та коронація», виконаний Робіном Корманом, Санг'є Кандро та Ламою Чонам. Під час дослідження буде використаний систематичний підхід, а також такі методи як пояснення, аналіз та узагальнення.

Результати та їх обговорення. Надзвичайно масштабний за обсягом епос про царя Гесара відрізняється багатоплановістю образів. Образний склад епосу залучає велику кількість основних та другорядних персонажів, за допомогою яких розкривається основна ідея епосу, а саме видатне життя царя Гесара, його народження, місія в людському світі, військові походи та боротьба проти демонів і чудовиськ. У цій статті ми зосередимося на образі дружини Гесара Сенчам Другмо, визначимо її функції та роль в епосі. Ми опишемо та проаналізуємо п'ять епізодів, в яких якнайповніше розкривається характер Другмо, а саме знайомство з Гесаром, пошук дивовижного коня, ревності Другмо, війна з царством Хор та її смерть.

Повне ім'я Другмо означає «дочка лева, тигра та дракона». Другмо була першою з тринадцяти наложниць Гесара. Епос порівнює її образ із Білою Тарою, або навіть називає Другмо її реінкарнацією. В епосі Другмо описують як дівчину, яка мала надзвичайну вроду. Саме вона має стати дружиною правителя царства Лінг. Її краса буде згадуватися в епосі дуже часто та ставати причиною розвитку та поворотів сюжету.

Коли молодому Чорі¹ було 12 років, слідуючи вказівкам своєї Небесної матері, він перетворився на ворона, щоб підслухати бесіду вождів шести племен царства Лінг. Вожді вирішили, що трон правителя царства, скарби та найвродливіша дівчина Другмо має дістатися тому, хто переможе в кінських перегонях. Коли підійшов час перегонів, люди вирішили повідомити про них Чорі та відправили Другмо, щоб вона особисто передала йому послання. По дорозі до Чорі, який перебував у вигнанні разом із матір'ю², Другмо зустріла темношкірого молодого чоловіка, який виглядав наче індійський чиновник, але насправді це і був сам Чорі, який набув подоби темношкірого молодика. Протягом епосу він буде часто перетворюватися на інших людей і тварин. Однак Другмо хлопець сподобався настільки, що вона одразу погодилася стати його дружиною. Це надзвичайно розлютило Чорі, який «вбив їй декілька зубів каменем та вирвав волосся, вона стала огидною наче жіночий привид» [5, с. 26]. Мати Гонгмо³ благала Чорі простити дівчину та повернути її вроду. Так відбулося знайомство майбутнього Гесара та Другмо. З цього фрагменту стає зрозумілим, наскільки цінувалася краса Другмо. Розлютившись, Гесар саме на її вроду обрушує свій гнів. Пізніше, заспокоївшись, він поверне за допомогою своїх чар Другмо її красу.

Однак Другмо виступає в епосі не лише як красуня, вона часто допомагає Гесару, відстоює його інтереси ті інтереси Лінгу. Зокрема, для того щоб перемогти в кінських перегонях Чорі був потрібен найшвидший кінь. Другмо разом із Гонгмо, земною матір'ю Гесара, відправляються на пошуки дивовижного коня. «На прохання Чорі Другмо та Гонгмо відправляються до гори Баннай, де вони знаходять жеребця серед стада диких коней. Грива та хвіст жеребця були смарагдово зеленими, шерсть на його тілі була кольору рубінів, блискучою та червоною, а його чотири округлі ноги скакали ввєрх та вниз» [5, с. 28]. Саме Другмо вмовляє дивовижного коня допомогти Чорі перемогти. «Другмо заговорила до жеребця лестощами: «Ти й справді можеш подолати тисячу лі за один день. В тебе лоб дикого бика, очниці жаби, очі крапчастої змії, ніс білого лева, губи червоного тигра, нижня щелепа великого оленя, пір'я яструба... в тебе є два крила, які підносять тебе до небес, чотири копита, які можуть ринути галопом широкими просторами, два вуха, які чують звуки з усіх напрямків, і чудовий ніс, який відчуває запах за тисячу лі. Ти вмєш говорити людською мовою, розумєш, що говорять люди, і знаєш, що є правильним, а що ні. Якщо Чорі зможе отримати тебе сьогодні, немає сумніву, що він стане переможцем у перегонях» [5, с. 28]. Після промови Другмо кінь стає слухняним і дозволяє себе осідлати. Дивовижний кінь не лише здобуває Гесару перемогу в перегонях за престол. Він також буде його вірним товаришем, перенесе з ним разом битви та походи, прийде на допомогу в скрутї. Здобуття дивовижного коня – одна з ключових подій земного життя царя Гесара.

Після того як Другмо стає дружиною Гесара, в нього також з'являються ще дванадцять наложниць. Ревності наложниць одна до одної будуть виникати протягом усього епосу, коли жінки за допомогою чар насилатимуть на Гесара забуття, щоб утримати його біля себе. Наприклад, ревності Другмо проявляються, коли одна з наложниць Гесара була викрадена правителем царства Мор, демоном Луценом, який був «високим наче гора, ... мав дев'ять голів та вісімнадцять гострих рогів. Його тіло було вкрито пухлинами, талія обвита дев'ятьма отруйними чорними зміями, а на його пальцях було тридцять шість гострих наче залізо нігтів». [5, с. 34]. Коли Гесар дізнався про викрадення його наложниці, він одразу ж вирушив на допомогу. Однак Другмо не хотіла його відпускати. Вона підмішала зілля в його напій, що змусило його забути, куди він мав вирушити. Вона звертається до Гесара з емоційною промовою, яка має змусити його не покидати Другмо. «Мій дорогий цар, куди піде білий лев, коли поруч не буде засніженої гори? Куди попливе золотого риба, коли поруч не буде моря? Куди полетить крапчата голубка, коли не буде навколо лісів? Хто буде піклуватися про Другмо, коли цар Лінгу піде?» [5, с. 41]. Часто в епосі жіночі ревності спрямовують Гесара до тих чи інших царств, правителем яких були демони. Подолавши демонів, Гесар встановлював свою владу на нових землях.

Найяскравіше образ Другмо розкривається під час нападу військ царства Хор на Лінг та її викрадення. Вона використовує хитрощі, намагаючись зупинити

¹ Чорі – ім'я Гесара, яке йому дали при народженні. Гесаром він стане після перемоги в кінських перегонях.

² З деталями вигнання молодого Гесара з його племені можна ознайомитися в доповіді «Образ Гесара в тибетському епосі» (збірка тез конференції «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» м. Львів від 9-10 листопада 2018 року)

³ Двох матерів детально описує доповідь «Небесна та земна мати Гесара в тибетському епосі» (збірка тез конференції «Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення» м. Одеса від 7-8 грудня 2018 року)

вбивства воїнів, прагне виграти час для того, щоб Гесар встиг повернутися та захистити рідні землі, однак її все одно буде викрадено зі свого палацу та відправлено в царство Хор.

Через три роки після війни Гесара з царством Мор, у одного з правителів царства Хор помирає наложниця. Ця подія надзвичайно засмутила володаря. Перебуваючи в самотності, він збирає своїх чиновників, щоб ті допомогли знайти йому найкрасивішу дівчину в світі, з якою він зміг би одружитися. Він посилав Голуба, Павича, Папугу та Ворона, які могли розмовляти людською мовою на пошуки красуні. «Коли чотири птахи долетіли до перехрестя, Папуга запропонував, щоб вони повернулися назад до своїх рідних земель і не продовжували пошуки красунь, щоб Цар білої юрти⁴ не посилав війська на захват цієї жінки і не вбивав людей. Голуб та Павич погодилися на пропозицію Папуги. Голуб вирушив до земель, де проживала народність Хань, Павич – назад до берега Жовтої річки, а Папуга – до царства Моін. І лише у Ворона не було дома, і він вирішив продовжити свою місію, щоб виконати прохання Царя білої юрти» [5, с. 42]. Так Ворон натрапив на Другмо. Він підлетів до неї та почав нахвалювати свого господаря, щоб привернути увагу Другмо до нього. Але Другмо не сподобався птах, який мав нещасливе знамення. Вона набрала повну долонь пилу та жбурнула в нього, впустивши при цьому шпильку з дорогоцінним камінням на землю. Побачивши шпильку, Ворон одразу підібрав її та поніс назад до палацу свого господаря. Цар вирішив відправити війська, щоб захопити красуню силою. Після викрадення шпильки Другмо не знаходила собі місця та страждала від дурних снів. «Однієї ночі їй наснилося, що обвалилися гори, тріснула земля, нахлинули води та потопили дома Лінгу, стада овець та інших тварин потонули разом з ними. Коли Другмо прокинулася, то послала своїх слуг зівзвати генералів армії Лінгу, щоб обговорити це» [5, с. 42]. В той час армії Хору, що нараховували двадцять тисяч воїнів, вже вирушили війною на Лінг. Відбулися жорстокі баталії, в результаті яких багато чоловіків було вбито та поранено.

Другмо розуміла, що ця війна відбувається через неї та вирішила використати хитрість проти правителя Хору. Другмо передала йому повідомлення, що вона згодна покинути Лінг та піти з ним, але, оскільки вона практикує буддизм, їх потрібно трохи часу, щоб вона змогла покинути монастир. В той самий час Другмо написала послання Гесару, який перебував у країні Мор. В ньому говорилося, що Гесар має терміново повернутися додому та врятувати їх від нападників. Цар Хору повірив обіцянці Другмо та прочекав так три роки, але він Гесара не було ніяких новин⁵. Другмо неодноразово намагається відправити Гесару

звістку різними способами, щоб повідомити про небезпечне положення в країні, однак через підступність наложниці в неї нічого не виходить. Тоді вона перевдягає служницю у свій одяг, щоб видати за себе, але через кілька днів обман був розкритий. Тоді Цар білої юрти відправляє сто тисяч воїнів, щоб захопити та привезти до нього Другмо силою. На цей раз Другмо перевдягається в самого Гесара, одягаючи його амуніцію та озброївшись його луком, але їй так і не вдалося перехитрити ворогів.

Так в забутті, очарований зіллям, яке наложниці підмішували йому в їжу та вино, Гесар проводить дев'ять років. Коли врешті-решт до Гесара повернулася пам'ять, і він прибув до країни Лінг, то зрозумів, як довго був відсутній. Його брат був убитий у війні з царством Хор, а дядько Тротунг править Лінгом. Тоді він вирушає до царства Хор, щоб визволити Другмо. Небесна мати не покидає Гесара під час його військових походів, зокрема радить йому перетворитися на хлопчика жебрака та хитрістю отримати перемогу. Завдяки цьому йому вдається потрапити до палацу, в якому тримали Сенчам Другмо, та підкорити царство Хор. Другмо було повернено до країни Лінг.

Після смерті Другмо потрапляє до пекла, оскільки її надзвичайна врода спричинила втрати життів численних воїнів, які брали участь у захваті або захисті країни Лінг. Дізнавшись про це, Гесара переповнила лють, і він сам відправився до пекла, щоб предстати перед Ямою, володарем пекельного світу. Гесар вимагає відповіді, яким чином його дружина та мати потрапили до пекла, адже за життя вони творили добрі вчинки. Яма пояснює, що краса Другмо спричинила війну між царствами Лінг та Хор, через яку безмежна кількість воїнів втратили свої життя. А мати Гесара дала життя йому самому, через якого також загинуло багато людей. Але Гесару вдається визволити Другмо та Гонгмо. Врешті-решт, всі 1,8 мільярда душ, що перебували в пеклі, очистилися від різних жорстоких покарань та були перенесені у Чисті Землі Заходу.

Висновки. В епосі про Гесара Другмо описана передусім як жінка, яка мала надзвичайну вроду. Саме її має взяти в дружини правитель царства Лінг. Її краса буде згадуватися в епосі дуже часто та ставати причиною поворотів сюжету. Через Другмо починаються війни, а Гесар змушений буде виступити проти ворогів та підкорити їх землі. Однак це не єдина риса Другмо, оспівана в епосі. Вона зображена не лише як красуня, а також часто допомагає Гесару, відстоює його інтереси та діє на благо країні. Не чужими для Другмо є ревності до інших наложниць Гесара. Всіма силами вона намагається утримувати Гесара біля себе, навіть коли інші жінки перебувають у небезпеці. Однак це відрізняє не лише Другмо, елемент ревності згадується в епосі кілька разів, коли жінки за допомогою чар насилали на Гесара забуття. Найяскравіше образ Другмо розкривається під час нападу військ царства Хор на Лінг та її викрадення. Вона проявляє кмітливість і винахідливість, хитрощами намагалася зупинити напад на Лінг. Після смерті Другмо потрапляє до пекла, оскільки її надзвичайна врода спричинила втрати життів численних воїнів. Ця несправедливість щодо Другмо викликає обурення Гесара, який сам відправляється до пекла, щоб цьому завадити.

⁴ З середини 16 століття найближчими сусідами Тибету були монголи з озера Кукунор. Населення було різним. «Тут жили тибетці – «чорноюртні» іноземці – фані, уйгури та інші тюркомовні групи населення – «жовтоюртні іноземці та монголи-кочівники – «білоюртні» іноземці, які з'явилися тут на початку 16 століття» [2, с. 64]. Очевидно, Царем білою юрти називають вождя кочових монголів.

⁵ В царстві Мор Гесар перебуває під чарами однієї зі своїх наложниць і забуває про Лінг та свою місію.

Роль Другмо в епосі значна. Вона є надзвичайно важливою для Гесара та країни Лінг. Її дії, описані в епосі, завжди пов'язані з коханням до Гесара або добробутом та миром його царства..

ЛІТЕРАТУРА

1. Давид-Неэль Александра, Лама Йонгден. Не-обыкновенная жизнь Гесара, царя Линга. М.: Ориенталия, 2015
2. Е. И. Кычанов, Б. И. Мельниченко. История Тибета с древнейших времен до наших дней. Москва: изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2005
3. Троянова, Е.В. Ю.Н. Рерих: эпос о царе Гесаре как исторический источник // Мир науки, культуры, образования, 2014, № 2(45). С. 374–377
4. Korman, Robin, Ph.D. (TRN), Khandro, Sangye (TRN), Chonam, Lama (TRN). The Epic of Gesar of Ling: Gesar's Magical Birth, Early Years, and Coronation as King. US: Shambhala Pubns, 2015
5. Jambian, Aiming, Zhou Gyamco. Thangka Paintings: An Illustrated Manual of the Tibetan Epic Gesar. China Pictorial Publishing House, 2003

REFERENCES

1. David-Neel Alexandra, Lama Yongden. The Superhuman Life of Gesar of Ling. M.: Orientalia, 2015
2. E. I. Kuchanov, B. I. Melnichenko. The history of Tibet from ancient to present time. Moscow: 'Oriental literature' RAN, 2005
3. Troyanova E. V. Y. B. Roerich: The epic of Gesar as a historical source // The world of science, culture and education, 2014, № 2 (45). Pp. 374–377

The role of Gesar's wife in Tibetan epic

D. O. Skachkova

Abstract. Despite of the detailed description and analysis of Epic of King Gesar's fragments by international scientific communities, epic's characters as a part of the Tibetan national literature are not sufficiently studied. The aim of this article is to analyze the role and functions of one of the main female characters of the epic – King Gesar's wife Drugmo. In this research five epic fragments, such as Drugmo's acquaintance with Gesar, search for the miraculous horse, Drugmo's jealousy, the war between Hor and Ling and Drugmo's death were analyzed in order to acquire deeper understanding of Drugmo's character in the epic.

Keywords: *Gesar, Drugmo, Tibetan epic, character.*